

Ο Μ. ΚΑΡΑΓΑΤΣΗΣ ΣΤΑ ΚΕΙΜΕΝΑ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ ΚΑΙ ΛΥΚΕΙΟΥ

Ανθολόγηση κειμένων του Μ.Κ. στα σχολικά εγχειρίδια Μέσης Εκπαίδευσης (Μ.Ε.) απουσιάζει παντελώς ως το 1977, απουσία που ισχύει και για όλους σχεδόν τους νεοέλληνες ποιητές και πεζογράφους, εξόριστους από την πλατωνική «Πολιτεία» της Εκπαίδευσης, στην οποία κυριαρχούσε έντονος πουριτανισμός, ο οποίος, ως εικός, απέκλειε τη γενιά του '30 από τα *Αναλυτικά Προγράμματα Μ.Ε.*. Η επισήμανση αυτή βασίζεται στις επιστημονικές έρευνες των συναδέλφων Χρυσάνθης Κουμπάρου – Χανιώτη, νυν Σχολικής Συμβούλου, «*Τα νεοελληνικά αναγνώσματα στη Μ.Ε. Συγγραφείς και ανθολογημένα κείμενα*» 1884-1997 (Αθήνα 2003) και Λάμπρου Βαρελά, νυν Επίκουρου Καθηγητή του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, «*Η νεοελληνική μεταφρασμένη λογοτεχνία στην ελλαδική Β/θμια Εκπ/ση, 1884-2001*», Κ.Ε.Γ. Θεσσαλονίκη 2007, οι οποίες αναφέρονται στα ανθολογούμενα κείμενα συγγραφέων στα σχολικά εγχειρίδια από το 1884, έτος εισαγωγής των Νέων Ελληνικών στη Μ.Ε., ως το 2004.

Με τη θεσμοθέτηση της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης του 1976 (Ν.309), που αναμόρφωσε τα εκπαιδευτικά δρώμενα του τόπου μας και τη συνακόλουθη αναβάθμιση του μαθήματος των Νέων Ελληνικών, το *Κέντρο Εκπαιδευτικών Μελετών και Επιμόρφωσης (Κ.Ε.Μ.Ε.)* – μετέπειτα και νυν καταργηθέν *Παιδαγωγικό Ινστιτούτο (Π.Ι.)* προχώρησε, με τη συγκρότηση ειδικών ομάδων φιλολόγων, στη σύνταξη νέων δ.β. για το μάθημα της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, προσπάθεια που ολοκληρώθηκε το 1983. Καρπός της όλης εργασίας ήταν τα έξι βιβλία Κ.Ν.Λ., που αποτελούν σταθμό για τη διδασκαλία του μαθήματος, διακρινόμενα ιδιαίτερα για την υψηλή τους ποιότητα και την κατάλληλη ανθολόγηση κειμένων. Ευρύτερη και ουσιαστική αναθεώρηση του περιεχομένου τους επιχειρήθηκε, από το Π.Ι., στις εκδόσεις του 2000-’01.

Με βάση τα παραπάνω, το πρώτο κείμενο του Μ.Κ. που ανθολογήθηκε στα Κ.Ν.Λ. της Γ΄ Γυμνασίου, το 1979, ήταν το ιστορικού περιεχομένου αφήγημα. «*Η σιωπή της Ευαγγελίστριας*» (*Νέα Εστία*, 1931), μαζί μ’ ένα σύντομο, δεκάσειρο, βιογραφικό και εργογραφικό σημείωμα του συγγραφέα (φιλολογικό ψευδώνυμο του Δημήτρη Ροδόπουλου, 1908-1960), στο επίμετρο του δ.β.

Τόπος των δρωμένων του διηγήματος είναι η Μεσόγειος θάλασσα, με την «*Ευαγγελίστρια*», πλοίο ελληνικό με ρωσική σημαία, στα χρόνια του Ναπολέοντα (1799), τότε που ο γάλλος στρατηλάτης, συνεχίζοντας το έργο της Γαλλικής Επανάστασης (1789), είχε γίνει το σύμβολο της λευτεριάς και η ελπίδα των σκλαβωμένων λαών και των υπόδουλων Ελλήνων. Η τοποθέτηση του ελληνικού πληρώματος με την πλευρά των Γάλλων, μαχητών τότε της δημοκρατίας και της ελευθερίας των λαών, κρίνεται σαν μια συνειδητή πράξη πολιτικού περιεχομένου, προσφορά υπηρεσίας στη Γαλλία, προπύργιο της δημοκρατίας και προστάτρια – ελευθερώτρια δύναμη. Έτσι, το κείμενο, σε γλώσσα δημοτική, με πολλές λέξεις από τη ναυτική ορολογία, αλλά και πολλές ξένες, κυρίως γαλλικές, διαπνέεται από τις ιδέες της ελευθερίας, της ισότητας, της αδελφοσύνης (*liberté, fraternité, égalité*).

Με την αναβάθμιση των Προγραμμάτων Σπουδών και το σχεδιασμό του *Διαθεματικού Ενιαίου Πλαισίου Προγράμματος Σπουδών (Δ.Ε.Π.Π.Σ.)* από το Υπουργείο Παιδείας και το Π.Ι., γράφονται νέα βιβλία (μαθητή και εκπαιδευτικού), που διδάσκονται από το 2006, με κείμενα, επιλεγμένα με κριτήρια λογοτεχνικά και που προσεγγίζονται μέσα από συγκριτική διαθεματική οπτική και συνεξέταση με άλλες μορφές λόγου.

Στα νέα αυτά δ.β. ανθολογούνται δύο διηγήματα του Μ.Κ. στις Β΄ και Γ΄ τάξεις, αντίστοιχα. Στη Β΄ τάξη, το διήγημα «*Η κυρία Νίτσα*», στη θεματική ενότητα «*Η αγάπη για*

τους συνανθρώπους μας. Οι φιλικόι δεσμοί. Η αγάπη», συνοδευόμενο από έξι εργασίες και διαθεματική δραστηριότητα· πρωτόλειο διήγημα, που το έγραψε σε ηλικία 20 ετών, το 1928, στην αρχή της συγγραφικής του δραστηριότητας και βραβεύθηκε σε διαγωνισμό της Νέας Εστίας.

Το διήγημα πραγματεύεται την πρώτη πλατωνική αγάπη του συγγραφέα, ενός οκτάχρονου αγοριού της Γ΄ Δημοτικού, σε ένα ανώνυμο μικρό επαρχιακό σχολείο, με τη δασκάλα του, μεγαλύτερη κατά δέκα χρόνια· με κοινωνικοψυχολογικό περιεχόμενο, έχει ως στόχο την αξιολόγηση του αθώου παιδικού έρωτα, απομυθοποιώντας, στο τέλος, αυτό το φανταστικό, χαριτωμένο ειδύλλιο, με νοσταλγικές μνήμες από τη γεμάτη δροσιά και αθωότητα παιδική ηλικία, φέρνοντας στις πραγματικές διαστάσεις και το είδωλο της αγαπημένης του δασκάλας. Έτσι, στο κείμενο αποτυπώνονται τα τυπικά και ουσιαστικά προσόντα του συγγραφέα, σε μια τρίπτυχη σύνθεση ωριμότητας: μύθος, ψυχολογία, τεχνοτροπία που συνδυάζουν περίτεχνα την ποίηση και το όνειρο.

Στην Γ΄ τάξη ανθολογείται το μικρό απόσπασμα «Ένας Ρώσος συνταγματάρχης στη Λάρισα», που προέρχεται από το ογκώδες, πολυσύνθετο και πολυπρόσωπο μυθιστόρημα του Μ.Κ. «Ο συνταγματάρχης Λιάπκιν» (1993), από τα σημαντικότερα μυθιστορήματα της γενιάς του '30 που, αναμφισβήτητα, τον καθιέρωσε στην πρώτη γραμμή των νεοελλήνων πεζογράφων. Ως θέμα του έχει την προσαρμογή ενός εξόριστου ρώσου συνταγματάρχη του τσαρικού στρατού – πρόσωπο υπαρκτό – στην ελληνική πραγματικότητα, και, ειδικότερα, στην κοινωνική ζωή μιας επαρχιακής πόλης, της Λάρισας, όπου ο Μ.Κ. έζησε τα εφηβικά του χρόνια, δοσμένα με έναν εξαίρετο συνδυασμό ρεαλισμού και κοσμοπολιτισμού, και με νοήματα διονυσιασμού, ως ζωτικής ορμής ανυποχώρητης στους βιολογικούς ερεθισμούς. Ο συγγραφέας μάς δίνει, με αναδρομική αφήγηση, πληροφορίες για την πληθωρική ιδιοσυγκρασία και δυναμικότητα ενός ανθρώπου με περιπετειώδη ιστορία και με μιαν αλλεπάλληλη σειρά ανατροπών και μεταβολών της τύχης.

Παράλληλα, στην *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας* (Ευάγ. Αθανασόπουλου – Ειρήνης Κοκκινάκη – Πολυξένης Μπίστα, Ο.Ε.Δ.Β. Αθήνα 2006), διαταξικό βιβλίο αναφοράς του Γυμνασίου, αντίστοιχο με την *Ιστορία της Αρχαίας Ελληνικής Γραμματείας*, αφιερώνονται δύο σελίδες στη ζωή και το έργο του συγγραφέα, με ιδιαίτερη έμφαση στην πλούσια μυθοπλαστική του φαντασία, τον πληθωρικό συγγραφικό δυναμισμό (20 βιβλία), την παραστατικότητα της περιγραφής, με ανάδειξη του μοραλιστικού – ηθικού στοιχείου, το σαρκαστικό ύφος και τους έντονους προβληματισμούς για κοινωνικά και άλλα θέματα.

Στα Κ.Ν.Λ. του Λυκείου, μετά την αναθεώρηση του 2001, ανθολογούνται δύο κείμενα στη Β΄ τάξη, που μετακινήθηκαν από τις Γ΄ και Α΄ τάξεις, αντίστοιχα: αποσπάσματα από τον *Γιούγκερμαν* (1938), το *Μπουρίνι (Το μεγάλο συναξάρι)* και *Τα χταποδάκια (Το νερό της βροχής)*, στην ενότητα: *Η πεζογραφία του Μεσοπολέμου*. Το πρώτο κείμενο περιλαμβάνει έξι αποσπάσματα, με συνδεδεμένα μέρη, από το μυθιστόρημα *Γιούγκερμαν*, κορυφαίο έργο, δοσμένο με ανθρωπιά, γνώση της ζωής, της μνήμης και της αφηγηματικής τεχνικής· στην κατατοπιστική εισαγωγή δίνονται πληροφορίες για τον βασικό ήρωα Βασίλη Κάρλοβιτς Γιούγκερμαν (=νέο άντρα), φύση τυχοδιωκτική και αδίστακτη, χαρακτηριστική μορφή, όπως και ο Λιάπκιν, ξένων μεταναστών (émigrés), το κοινωνιολογικό εύρος του μυθιστορήματος μέσα από την προσωπική μοίρα του ήρωα – απρόσωπου αφηγητή και τις κοσμοπολίτικες τάσεις του. Επιτάσσονται ερωτήσεις – ασκήσεις και γραπτές εργασίες (με ελεύθερη επιλογή) που αναφέρονται στα κοινωνικά περιβάλλοντα και στην εξέλιξη του ήρωα, ζωγραφίζοντας ρεαλιστικά τη νεοελληνική κοινωνία της εποχής που εξέρχεται καθημαγμένη από μια πολύχρονη περίοδο πολέμων και αναστατώσεων και, εξετάζοντας τα νατουραλιστικά στοιχεία. Μια νέα περίοδος ανόρθωσης, με τεράστιες, όμως, κοινωνικές διαφορές (νεοανερχόμενη αστική τάξη – μικροαστοί πρόσφυγες), με δραματικά άνιση κοινωνική διαστρωμάτωση (κοινωνικό περιθώριο, έμποροι ναρκωτικών, πόρνες, χαρτοκλέφτες, ύποπτοι τύποι λιμανιών). Τα τρία πρώτα αποσπάσματα προβάλλουν το

χαρακτήρα και την ψυχολογία του ήρωα, την εποχή που έφτασε στην Ελλάδα, στις αρχές της δεκαετίας του '20, με απεικόνιση του κοινωνικοοικονομικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος, ενώ το τέταρτο και πέμπτο δείχνουν τη σταδιακή μεταμόρφωση που έχει υποστεί μέσα στην ελληνική κοινωνία. Τέλος, το έκτο απόσπασμα: «Ο ύπνος και ο θάνατος» μας δίνει συμβολικά το νόημα του αποχωρισμού από το παρελθόν. Η σκηνή του φρενοκομείου, που ο συγγραφέας την εμπνεύστηκε ενδεχομένως από ανάλογες αφορμές, οι οποίες μας φέρνουν στη σκέψη την αρρώστια του Γ. Βιζυηνού ή του Ρώμα Φιλύρα, προετοιμάζει το ελεγειακό τέλος του μυθιστορήματος, που ολοκληρώνεται με τη σημαδιακή φράση: «*Η μοίρα των ανθρώπων είναι ο θάνατος*».

Το *Μπουρίνι* (απόσπασμα), ένα από τα επτά ετερόθεμα διηγήματα της συλλογής, με το αλληγορικό τίτλο *Το μεγάλο συναξάρι* (1951), αφιερωμένο στη γυναίκα του, τη ζωγράφο Νίκη Καραγάτση, είναι ένα πυκνό κείμενο του συγγραφέα που αναφέρεται στο οξύ κοινωνικό πρόβλημα, των κολίγων του Θεσσαλικού κάμπου και στις άθλιες συνθήκες της ζωής τους (στυγνή εκμετάλλευση και προσβολή της τιμής τους). Με νοηματικό επίκεντρο τον έρωτα και το θάνατο, αποτελεί μια ρεαλιστική καταγγελία του καθεστώτος των τσιφλικιάδων, ένα αριστούργημα επικολυρικού ρεαλισμού, διαποτισμένου από ηδονή, αίμα και μαρτύριο. Το διήγημα είναι γραμμένο με το νατουραλιστικό τρόπο γραφής, με κύρια γνωρίσματα: την πιστή και λεπτομερή απόδοση της πραγματικότητας, την έντονη κοινωνική καταγγελία της χλωδους διαφοράς ανάμεσα στις δύο τάξεις (αφέντη – κολίγων), την εξονυχιστική καταγραφή της αθλιότητας των κολίγων με ανάλογη επίδραση στη συμπεριφορά τους, τη διαγραφή των ανθρώπινων χαρακτήρων με ακριβή μίμηση της ιδιωματικής τους γλώσσας. Και, τέλος, το θαυμάσιο διήγημα «Τα χταποδάκια», από τη συλλογή διηγημάτων *Το νερό της βροχής*, διακρίνεται για τη λιτότητα και τη δραματική πύκνωση, εικονίζοντας με ενάργεια τη θλίψη και την κακομοιριά του φτωχού, μοναχικού ανθρώπου, όπως ανάγλυφα προβάλλεται στη λαχτάρα του πονεμένου ήρωα για λίγη συντροφιά και ανθρωπισμό (στο σχολικό απόσπασμα παραλείπεται περιέργως το τέλος του ήρωα).

Παράλληλα, στα ΚΝΛ Β' Γυμνασίου, που συντάχθηκαν πρόσφατα, και για τις τρεις τάξεις, από το Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού Κύπρου και το αντίστοιχο Παιδαγωγικό Ινστιτούτο (Υπηρεσία Ανάπτυξης Προγραμμάτων), και διδάσκονται κανονικά από την εφετινή σχολική χρονιά – με τον ερεθιστικό τίτλο *Ο λόγος ανάγκη της ψυχής*, ανθολογείται στην ενότητα *Ταξίδι στη λογοτεχνία* (2011-'12), απόσπασμα από το *Μοναχικό ταξίδι στα Κύθηρα*, που εμπεριέχεται στην προαναφερθείσα συλλογή, *Το μεγάλο συναξάρι* (1951), με τις επτά διαφορετικές ιστορίες, δίκην μικρών πινάκων, που αποκαλύπτουν πτυχές της πολύμορφης γραφίδας του πεζογράφου. Στο αφήγημα, που ανήκει στην αστική ταξιδιογραφία, ο συγγραφέας χειρίζεται λεπτά την παρωδία και την ειρωνεία, με στόχο όχι απλώς να περιγράψει, αλλά να απομυθοποιήσει τα ταξιδιωτικά ήθη των αστών της εποχής του.

Με τα ανθολογημένα αυτά κείμενα, έστω και ευάριθμα, οι μαθητές μας έρχονται σε επαφή με αντιπροσωπευτικά δείγματα του έργου του Μ.Κ. και μπορούν να προσπελάσουν τα νοήματά του και τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα της γραφής του: το ρεαλισμό που φτάνει ως την ειρωνεία και την καυστική σάτιρα, τον έντονο κοινωνικό προβληματισμό, την απεικόνιση, με εντυπωσιακή δύναμη και ενάργεια, της σκληρής και ασφυκτικής επαρχιακής κοινωνίας, καθώς και του Θεσσαλικού κάμπου, με την αποθέωση της φύσης, ανεξάντλητης πηγής έμπνευσής του. Αναντίλεκτα, το έργο του Μ.Κ., που εμάς τους παλαιότερους μας συντρόφεψε στα φοιτητικά μας χρόνια, αναμετρήθηκε νικηφόρα με το χρόνο και αποτελεί και σήμερα αναγνωστική και παιδευτική απόλαυση.

Αναστάσιος Αγγ. Στέφος
Πρόεδρος ΠΕΦ